

„VALAKI ÉPPEN A SZEMED ELŐTT HAL MEG”

Szergej Geraszimov: Harkivi napló

„»Hiszem, ha látom«, szoktuk mondani. Ukrajnában ez ma már nem igaz. Most hiába látjuk, mégsem tudjuk elhinni, ami történik” (271.) – állapítja meg a kötete legvégén, öszszegzőképpen Szergej Geraszimov, az orosz határtól mindössze negyven kilométerre fekvő ukrán város, Harkiv krónikása. Az orosz–ukrán háború első két hónapjának történéseit felvázoló *Harkivi napló* a műfaji megjelölése alapján szubjektív benyomások napi szintű megfogalmazását tételezné. Ám már az első pár oldal után azzal szembesülünk, hogy a kötetre a naplójelleg mellett legalább annyira ráillik az alcímbe foglalt műfaji meghatározás is: *Feljegyzések egy ostromlott városból*.

Hiszen amellett, hogy a háború kitörése, 2022. február 24-e hajnala óta a rá és családjára is bénítólag ható eseményeket Geraszimov naponta „írasterápiával” igyekszik orvosolni, a mikroközössége szintjén megéltek inkább pillanatképeknek tűnnek egy átfogóbb elemzéshez: a teljes ukrán nemzetet ért rettenet feljegyzésekbe foglalt értelmezéséhez. Így például az arról szóló bejegyzés, hogy a szülei lakásánál a néhai édesanyja ültette rózsabokrokat a szerző hogyan képes életben tartani egy olyan városban, ahol „a bombázást követően már nem folyt a hideg és a meleg víz a csapokból” (154.), jól érzékelteti az orosz csapatok ostromolta városban a pszichés és fizikai megpróbáltatásokat, ám az ilyen és ehhez hasonló helyzetképek – anélkül természetesen, hogy a szerző elbogatellizálná a jelentőségüket – a nagyobb összefüggéseknek, azaz az orosz–ukrán konfliktus analízisének ágyaznak meg. Így válnak a szerzőt és a családját ért benyomások egy nagy egész részévé, amelynek rendszerszintű elemzését a *Harkivi napló*ban első ránézésre két egymástól független tényező befolyásolja. Egyfelől az ukránok ellen indított „különleges katonai hadműveletnek” az orosz elnöktől, Vlagyimir Putyintól származó kimondott és kimondatlan indoklása, másfelől a pszichológus végzettségű szépíró Geraszimov szakmai szempontból kettős identitása. Így amikor a szerző Putyin fennen hangoztatott törekvését veszi górcső alá, mely szerint az oroszok „demilitarizálás és náciatlanítás” céljából támadták meg az ukránokat, tárgyilagosan jár el. Pszichológus énjét előtérbe helyezve, történelmi tényeket is figyelembe véve a jelen helyzet objektív elemzését végzi el. A nem részrehajló analízis mellett azonban másfajta hozzáállást követel Putyin ki nem mondott, burkolt, ennek ellenére egyértelmű törekvése: a Szovjetunió határainak és a szovjet mentalitásnak a visszaállítása, amelynek Ukrajna

Fordította Bartók Imre
Helikon Könyvkiadó
Budapest, 2022
272 oldal, 3299 Ft

megtámadása csak az első lépcsőfoka.¹ Ez a szándék – éppen azért, mert kimondatlan és ezáltal dokumentálatlan – objektív elemzésre nem ad lehetőséget, ám teret enged egy olyan helyzet felvázolásának, amelynek során Geraszimov orosz és ukrán szépirodalmi hagyományokra egyként támaszkodó regényírói érje kerülhet előtérbe. A kötetben a pszichológusi attitűd egyértelműen kiütözik: „A részletek, amelyeket itt igyekeztem megörökíteni, egyfajta pszichológiai látéletként is működhetnek, amennyiben kirajzolódik belőlük, hogy milyen megváltozott tudatállapotba kerülünk mindannyian, ha váratlanul olyan veszedelem és gonoszság tör ránk, amelyet egyetlen ember alkotta szóval sem lehet megfelelően leírni. Ennek a tudatállapotnak a legnyilvánvalóbb sajátossága a félelem majdhogynem teljes hiánya. Meglepőnek hangozhat, de az égből hulló bombák egyáltalán nem tűnnek félelmetesnek, hasonlóan ahhoz, ahogy talán az egér sem érez félelmet a kígyóval szemben. Mind a bombák, mind a kígyó hipnotikus hatással bírnak” (11.) – közli velünk a szerző, e sorokkal megalapozva elemzését, amellyel az a célja, hogy rávilágítson a Putyin-féle náciatlanítás inadekvát, hovatovább abszurd jellegére.

A bombák ugyanis egy olyan népre hullanak, amelynek lelkülete – minden vélt vagy valós rokonság ellenére – sokban különbözik az oroszétól. Erre a különbségre Geraszimov így mutat rá: „Ha az átlagos orosz kap egy darab vonalazott papírt, akkor fölé hajol, olyan szorosra hunyja le a szemét, amennyire csak tudja, és bármit leír, amit diktálnak neki. Aztán, ahogy újra és újra elé rakják ezt a papírt, egyre boldogabban teljesíti a feladatát. Egy idő után néhányan még arra is késznek mutatkoznak, hogy megerőszkolják, megkínózzák, fölakasszák vagy agyonlőjék azokat, akik nem vonalazott papírra, szabadon szeretnének írni. Ha az ukránok elé tesznek vonalazott papírt, ők csak azért is másra írnak. Ha pedig ezért büntetésben részesülnek, akkor egyszerűen kettészakítják a lapot” (15.). Vagyis: a bombák azért hathatnak az ukránokra hipnotikusan, mert a bennük szunnyadó mérhetetlen szabadságvágyukat „piszkálják fel”. Nem félelemre és az ebből fakadó meghunyászkodásra, engedelmesre és behódolásra készítetik őket – ahogyan egyébként a saját tapasztalataikból kiindulva azt az orosz vezetés elvárta volna –, hanem harcra, ellenállásra. És mivel annak megértéséhez, hogy az ukránok bármi áron – az életük árán is – készek harcolni az autonómiájukért, „Putyin gondolkodása túlságosan beszűkült” (33.), könnyebb volt a „náci” jelző rájuk aggatásával ellenséget kreálni az ukránokból, mint belátni, hogy az ukrán nép a szabadságért, a demokráciáért, az egyenlő jogokért és a méltóságért küzd. „Mégis, hol van a nacionalizmus ebben a harcban?” (14.) – teszi fel a kérdést Geraszimov, miközben ilyesmikről számol be: „A háború első napja óta egyetlen nacionalista szlogent sem hallottam. A bolti eladók is újra oroszul beszélnek, amiért senki sem akarja megbírságotolni őket, habár ez elvileg törvénybe ütközik. Senki sem bánja, ha én is oroszul beszélek.”² Az ukrán katonák az országukat és a népüket, nem pedig a nemzet eszméjét védik. És pontosan ez a helyes és egészséges módja annak, hogy megvív-

¹ Putyin nyílt és burkolt céljával kapcsolatban a háború kitörése után nem sokkal az agressziót mélyégesen elítélő orosz írók és irodalomtörténészek többsége hallatta a hangját. A szovjet rendszer visszaállításának vágyáról is többen nyilatkoztak. Erről tavaly ilyenkor egy magyar nyelvű összefoglalóban számoltam be: <https://1749.hu/flow/hir/orosz-irok-irodalomtorteneszek-az-ukran-helyzetrol.html>

² Geraszimovnak ez a bejegyzése egy, az identitására vonatkozó újabb kettősségre is rávilágít: ő azon Harkivban élő számos orosz anyanyelvű ukrán egyike, aki számára a háború kitöréséig teljesen természetes volt az anyanyelve használata. Geraszimov ráadásul íróként az orosz nyelvet munkaeszközként is használta. Olyannyira, hogy műveit olyan jelentős orosz könyvkiadók tették közzé, mint az ASZT és az ESZKMO. A nagyszabású, Oroszország és Ukrajna történelmére, valamint a marxizmus tévedéseire fókuszáló mágikus realista regényének orosz kiadását azonban már megakadályozta az egyre feszültebbé váló politikai helyzet. Ez az oka annak is, hogy több más művével egyetemben ezt a *Harkivi naplót* is angol nyelven jelentette meg, amelyet nálunk Bartók Imre fordított kiválóan magyarra.

junk egy háborút, az ország és a nép ugyanis jóval fontosabbak az etnikai hovartartozásnál” (227–228.). Az ukránok harca tehát a legegységesebb értékekért küzdő globális harc, amely senkit sem tett nacionalistává vagy nacionalistábbá eddigi énjénél. Am azt, hogy Geraszimov pszichológusként mennyire distinktív és objektivitásra törekvő az okfejtése során, az is bizonyítja, hogy nem esik át a ló túloldalára. Azaz, miközben amellest érvel, hogy az ukránokkal kapcsolatban a náci jelző mennyire nem állja meg a helyét, óva inti önmagát – és mindenki mást is –, hogy a putyinizmus és a nácizmus közé egyenlőséget tegyen. „Ma már közhelynek számít az oroszokat a nácikhoz, a megtestesült gonoszhoz hasonlítani. Én úgy vélem, hogy ez az összehasonlítás nem állja meg a helyét. A nácik együgyű, egydimenziós figurák voltak. Miután kitalálták, hogy mindenért a zsidók a hibásak, úgy döntöttek, hogy mindannyiukat megölik. Nem akarták átnevelni őket. (...) A nácik mindig a legegyszerűbb megoldást választották” (160.).

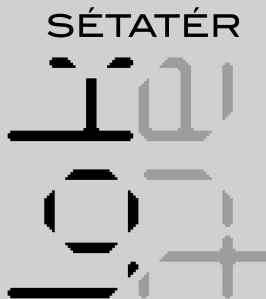
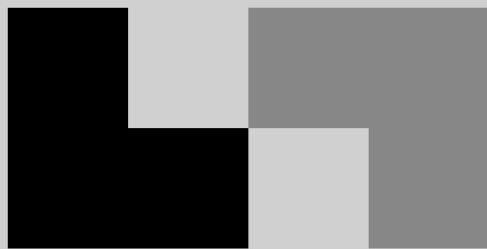
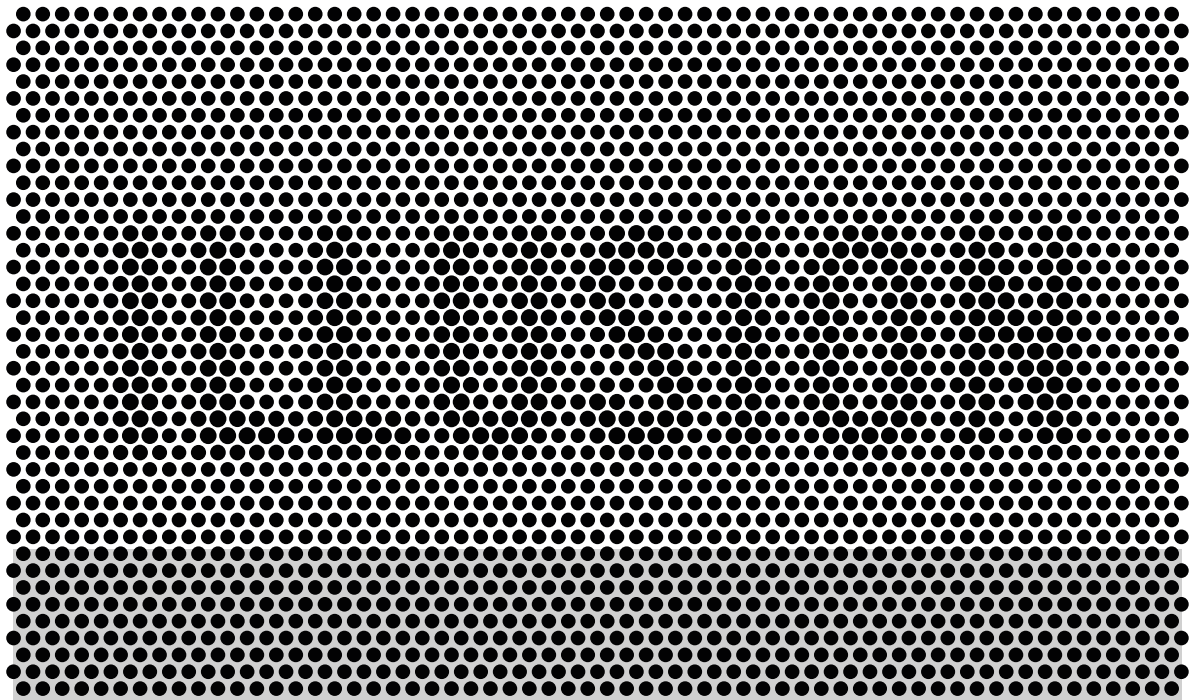
Ezzel szemben az az ideológia, amelyet az orosz fasizmus, azaz a rasizmus szóval lehet illetni, jóval összetettebb jelenség. „Metaforikus szóhasználattal a rasizmus a KGB csontos keze, amely kinyúlt a sírból, torkon ragadta Oroszországot, és most megpróbálja az egész világot is megfojtani” (160–161.). A marxizmus-leninizmus két elvére alapozva tartja fogva a követőt. Az első Marxtól származik, és így hangzik: „A filozófusok eddig csak különféle képpen értelmezték a világot, a feladat viszont az, hogy megváltoztassuk”, a másik pedig Lenintől ered: „a marxista doktrína általános érvénnyel bír, mert igaz” (161.). Ez az a két elv, az igazságosság-tudattal alátámasztott világmegváltó/változtató szándék, amely alapján a jelenlegi orosz vezetés úgy véli, hogy bármit, a legegységesebb cselekedeteket is megteheti mindenféle lelkifurdalás nélkül. „Létezik az abszolút nulla fok, az együttérés abszolút nullfoka: ezt hívom rasizmusnak” (171.) – közli a szerző, miközben arra is rámutat, hogy Putyint a rasizmus természetesen nem 2022-ben fertőzte meg. A jelen események origóját véleménye szerint az orosz elnök 2014. február 23-án, a téli olimpia záróünnepségén elmondott beszéde képezi, amellyel „a civilizált Oroszország szíve megszűnt dobogni” (246.). Hiszen másnap az orosz hadsereget a Krímbe vezényelték, hogy megóvják az ottani „orosz érdekeket”. Am a záróünnepség nemcsak a Putyin-beszédből állt, hanem különböző művészeti ágak alkotta színpadi jelenetekből, ahol helyet kaptak a nagy orosz íróktól és költőktől idézett aforizmák is. Ezek közül Geraszimov figyelmét egy, a *Karamazov testvérek*ből származó Dosztojevszkij-idézet kötötte le különösképp,³ amely Putyinnak – nyilván ezért is hagyta jóvá a citálását – nagyon is kapóra jöhetett a további céljai alátámasztásához: „Szertelen az ember, túlon túl szertelen, én kordába szorítanám” (249.) (az idézet Makai Imre fordítása). Az orosz klasszikus nevének említésével és a tőle származó idézettel kerül előtérbe a kötetben Geraszimov szépírói énje. Az emberi vágyak megzabolázására tett – Putyinnak kedvére való – törekvéssel ugyanis elérkeztünk az orosz elnök 2022-es „különleges katonai hadművelete” kimondatlan céljához: a Szovjetunió visszaállításához. Amely az egyformán gondolkodó, a rendszer elveit elfogadó és hűen követő, szertelenségükben megfékezett emberekre épült. Ennek elérésére pedig – ezt nemcsak a kommunizmus működési mechanizmusát feltáró történelemkönyvekből tudjuk, hanem az orosz irodalomból is – az egyik legkiválóbb eszköz az emberek folyamatos sorban állása, pontosabban: sorba állítása.

S ebben az összefüggésben válik Geraszimov kötetének egyik legmegdöbbentőbb részévé a háború kitérőrekor azonnal érzékelhető jelenség: a támadás megindulásával párhuzamosan tapasztalt, a legalapvetőbb fogyasztási cikkek hiánya okozta sorban állás,

³ Dosztojevszkij Geraszimov művészetére tett hatása a kötet alcímválasztásában is tetten érhető. A *Feljegyzések egy ostromlott városból* eszünkbe juttathatja a háborús helyzethez hasonló, legalább annyira szélsőséges körülmények között készült *Feljegyzések a holtak házából* című Dosztojevszkij-művet. Az orosz klasszikus felvázolta, katargán tapasztalt abszurd élethelyzetre adott különböző válaszok párhuzamba állíthatók a harkivi lakosok extrém körülményekre érkező reakcióival.

azaz az ukránok sorokba kényszerülése/kényszerítése. „Miután huszonöt napja folyamatosan bombázzák a várost, úgy vélem, többé már semmi nem tud meglepni. Ekkor megdöbentő látvány fogad: hihetetlenül sokan állnak sorban, hogy vizet vegyenek. Nem tudom, hogy hol kezdődik a sor, de valahol az épületek közül bukkan elő, majd messzire távolodik, aztán visszafordul, közeledni kezd, majd továbbhalad a napsütötte végtelenbe, ahol a vége eltűnik a fák között” (191–192.). Ez a látvány tehát a 21. század második évtizedében önmagában annyira szürreális, oly mértékben visszaigazolja a „hiába látjuk, mégsem tudjuk elhinni” kitételt, hogy ennek érzékeltetésére Geraszimov jobbnak vélte, ha fikciós eszközökhöz nyúl. A sort egyfajta metafizikai létezőnek tételezve, a sorokban hallható párbeszédet – mint egy regény szereplőinek dialógusait – rekonstruálva mutat rá arra, hogy az ukrán emberek a sorban állásukkal hogyan válnak a szovjet rendszer reprodukálása putyini vágyának irányítható bábuivá. Geraszimovnál ugyanis sorban állás közben megszűnik a valós idő- és térérzékelés, a két dimenzió paraméterei elmosódnak: „Az ételért várakozó sorokat most már nem méterekben vagy a benne várakozók számával mérik, hanem órákban. Ha valaki sorban áll, hamar megérti, hogy milyen szoros kapcsolat *áll fenn* a tér és az idő között: a kettő gyakorlatilag eggyé válik. Negyedóra megfeleltethető öt lépésnek. Kilencven fokkal elfordulni jobb felé megfeleltethető harminc percnak, a sorok ugyanis túl hosszúak ahhoz, hogy egyenesek legyenek, és emiatt inkább sokszögűek és kanyarognak” (73–74.). A tér- és időérzékelés felborulásának egyik egyenes következménye pedig a sorban állók tudatának módosulása. Mint például azé a hatvanöt éves úré, aki meg van győződve róla, hogy ő a gépészek gépésze, tehát nagy szüksége van rá a társadalomnak, és ezért addig kell a gyógyszerár előtt állnia, amíg meg nem kapja az életét megmentő szívgyógyszerét. „Nem hiszem, hogy valóban elhiszi, amit mond, de annyiban hagyom” (176.) – konstatálja a lehangoló helyzetet a szerző. A helyzet azért lehangoló, mert a szerző tisztában van vele: a *módosult tudatállapot* pusztán az előszobája annak, hogy az önálló individuumok elinduljanak az irányítható tömeggé válás útján. Márpedig, ha egységes masszává *állnak össze*, egy idő után a körülöttük zajló borzalmakra is egyre kevésbé lesznek fogékonyak. Az a mindennapos élmény, hogy „valaki éppen a szemed előtt hal meg” (195.), egy végeláthatatlan sor kellős közepén, annak részeként, a sor végén állítólag kapható élelem, gyógyszer, bármi által hipnotizálva, egyre kevésbé lesz felkavaró. Ugyanúgy, ahogy a szovjet rendszerben, ahol amíg az emberek bárhol a sorokra vártak, a rendszer anomáliáira, például az ideológiai szempontból ellenséges elemek kínzására és megsemmisítésére sem figyeltek oda.

Geraszimov kötete tehát azt mutatja meg számunkra, hogy ez a háború mennyire nem csupán a hadszíntéren zajlik. A szovjet embertípus újbóli „kitermelésére” tett putyini kísérlet ütközik itt az ukrán szabadságvágygal. Ennek lélektani elemzése, egyben szépirói érzékeltetése teszi igazán unikálissá az ukrán szerző alkotását.

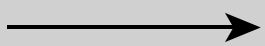
SÉTATÉR

KÉPZŐMŰVÉSZETI
FESZTIVÁL

PÉCS 06

09

21

24

KIÁLLÍTÁSOK

25

FESZTIVÁL

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS
MINISZTERIUM

PAPPAS
KLASSZISOKKAL VÉZET

PÉCSI
VAGYONHASZNOSÍTÓ ZRT

ZSOLNAY
ÖRÖKSÉGKEZELŐ
NONPROFIT KFT.

PÉCS
A KULTÚRA
VÁROSA

PÉCSI
GALÉRIÁK